

CONSILIUL NAȚIONAL AL
PERSOANELOR VÂRSTNICE

Percepția persoanelor tinere și adulte despre bătrânețe și persoanele vârstnice

Martie
2017

Cuprins

Capitolul I

Introducere 3

Capitolul II

Percepția bătrâneții și a persoanelor vârstnice 6

Capitolul III

Elemente de metodologia cercetării
.....13

Capitolul IV

Rezultate și interpretări14

Capitolul V

Concluzii și propuneri23

Bibliografie27

Anexa.....28

Introducere

Provocările îmbătrânirea demografică și provocările ei reprezintă un subiect cu importanță deosebită, întrucât populația vârstnică în România este inevitabil un segment în creștere, iar această tendință este comună tuturor țărilor Europene. Aceasta impune abordarea complexă a segmentului respectiv al populației ca o importantă resursă umană, fiind esențial să i se asigure prosperitatea alături de celelalte vârste.

Scăderea semnificativă a ratei totale de fertilitate, migrația în masă a tinerilor și creșterea relativă a speranței de viață la naștere, au stat în România la baza procesul de îmbătrânire demografică rapidă. Prognozele demografice semnaleză creșterea vertiginoasă a numărului și a proporției vârstnicilor în ansamblul populației, având implicații importante asupra diferitelor sectoare economice și sociale.

Având în vedere tendințele similare în dinamica populației în țările europene, Comisia Europeană a inițiat o amplă dezbatere privind protecția drepturilor persoanelor vârstnice, combaterea abuzului și a violenței asupra acestora, protejarea persoanelor vârstnice împotriva riscurilor de sărăcie și dependență. Este un obiectiv complex care însumează mai multe aspecte ale vieții economice și sociale: piața muncii, sistemul asigurărilor sociale, asistența socială, sistemul asigurărilor de sănătate și alte sectoare, rezultatul scontat fiind prelungirea vieții active a vârstnicilor, preîntâmpinarea marginalizării și excluziunii sociale, consolidarea relațiilor inter-generaționale. Necesitatea de adaptare la o populație în vârstă implică revizuirea și adaptarea politicilor și strategiilor în sectoarele menționate, elaborarea de strategii /politici sociale care să stea la baza unor programe active pentru înlăturarea efectelor negative ale îmbătrânirii populației și pentru asigurarea unor standarde de viață adecvate persoanelor vârstnice.

În pofida faptului că în România procesul de îmbătrânire demografică rapidă a fost recunoscut ca o problemă națională și au fost adoptate un set de documente strategice cu privire la integrarea problemelor de îmbătrânire demografică în politicile de dezvoltare, situația socio-economică actuală, insuficiența surselor financiare

pentru implementarea unor măsuri concrete în acest domeniu întârzie demararea procesului de dezvoltare a unor astfel de condiții economice și sociale ce ar oferi tuturor oamenilor posibilitatea de a îmbătrâni în siguranță și demnitate. În acest context, în societate predomină abordarea „alarmistă” cu privire la îmbătrânirea populației cu accentuarea problemelor unei societăți în curs de îmbătrânire, cum ar fi creșterea cheltuielilor bugetare pentru asigurări sociale, protecția socială și serviciile medicale, pe când aspectele pozitive ale fenomenului îmbătrânirii demografice nu se evidențiază. Potențialul unui segment tot mai mare al populației vârstnice în dezvoltarea societății nu este pe deplin conștientizat, insuficient studiat și puțin solicitat.

Situația se complică prin faptul că în societate are loc înrădăcinarea percepțiilor negative cu privire la îmbătrânirea populației și bătrânețe, ceea ce face dificil nu numai includerea persoanelor în vârstă în diverse forme ale vieții sociale, dar, prezintă și o amenințare din perspectiva consolidării solidarității între generații și integrării sociale.

Caracterul asimetric al relațiilor inter-generaționale în societatea contemporană provoacă contradicții în dezvoltarea acestora. Procesul de transmitere a culturii nu se mai bazează pe transmiterea experienței, normelor și valorilor culturale de la generațiile în vârstă la cele tinere și mijlocii, în prezent generația tânără a devenit și ea un canal de transmitere a normelor și valorilor culturale generației adulților. În societatea contemporană, generația tânără nu numai recepționează bagheta succesiunii culturale, ci, deseori, prima aprobă inovațiile culturale și mai apoi le transmite părinților. Astfel, se dezvoltă funcțiile sociale noi ale copiilor și tinerilor, având o importanță deosebită atât pentru părinți, cât și pentru societate. Dacă generațiile anterioare apreciau și utilizau înțelepciunea bătrânilor, societatea modernă privește cu neîncredere utilitatea lor, dezvoltând o cultură a tinereții, în care persoana vârstnică își găsește mai puțin locul, iar societatea modernă deși generează bătrânețe, tinde să o respingă și să o izoleze.

Prestigiul social al vârstei a treia a devenit oarecum de domeniul nostalgicului, iar atitudinea față de bătrâni se exprimă mai degrabă prin compasiune decât prin respect, ceea ce atrage inevitabil ruptura societății de tradiția care a întemeiat-o.

Modul în care societatea românească se raportează la problematica bătrâneții devine demnă de luat în seamă, dacă avem în vedere faptul că statisticile demografice ale ultimilor ani indică în România o creștere a numărului de persoane

vârstnice și preconizează menținerea acestui proces cu consecințe multiple la nivelul societății. De aceea, se impune o reconsiderare a modalităților de abordare a fenomenului bătrâneții în ansamblul său, care trebuie să pornească de la o revizuire a mentalităților, a modelelor sociale de raportare la vârsta a treia. Însă pentru aceasta este necesară identificarea și cunoașterea acestor modele sociale.

Cercetarea de față are drept obiectiv principal conturarea unei imagini a persoanelor vârstnice în societatea românească cât mai apropiate de cea reală, din perspectiva modului cum sunt aceștia percepuți de către persoanele tinere și adulte din România. Un alt motiv ce justifică această cercetare este acela că prin determinarea modului în care sunt percepuți bătrânii putem măsura interesul cu care se raportează societatea la problemele lor și pe viitor să se facă demersuri pentru îmbunătățirea imaginii persoanelor vârstnice și a bătrâneții.

Sperăm ca rezultatele și concluziile studiului de față să fie în atenția autorităților și să se concretizeze într-o serie de măsuri și acțiuni.

Percepția bătrâneții și a persoanelor vârstnice

Multă vreme bătrânețea a fost considerată o boală și nu o etapă firească în programul vieții. Începând cu anul 1988, Organizația Mondială a Sănătății a inclus senescenta între primele cinci probleme prioritare de sănătate ale populației, lângă bolile cardiovasculare, cancer, SIDA și alcoolism.

Conform Dicționarului Larousse de psihiatrie, bătrânețea este definită ca fiind ultima perioadă a vieții, corespunzând rezultatului normal al senescentei, caracterizată prin diminuarea treptată a funcțiilor fiziologice.

Perioada de bătrânețe aduce cu sine și numeroase schimbări importante în modul în care individul se percepe pe sine și lumea din jur, respectiv, au loc schimbări în viața profesională, în relațiile cu familia și prietenii. Perioada bătrâneții aduce cu sine numeroase probleme de sănătate. Bătrânii au, de regulă, o listă lungă de plângeri privind sănătatea. Procesul îmbătrânirii include transformări fiziologice, biochimice și comportamentale, declinul psihic fiind condiționat de o serie de factori de natură subiectivă, de natură fiziologică, precum și de condițiile de mediu; în concluzie, îmbătrânirea se desfășoară gradual și diferă de la o persoană la alta. Senectutea constituie o problemă individuală dar și socială, ce trebuie pregătită, anticipată, sprijinită material și uman.

Conform Dicționarului Larousse de psihologie, datorită schimbărilor nivelului de trai, revoluției medicale, igienei preventive și vieții active mai complexe, durata vieții active a crescut în diferite țări, iar bătrânețea a devenit o vârstă mai activă și mai angajată social decât înainte cu 50–60 de ani. Fiind o perioadă de involuție și deteriorare inegală dar progresivă, bătrânețea se caracterizează printr-o scădere sinuoasă, pe lângă capacitățile vitale, fizice și biologice, și a celor psihice. Între 65–70 de ani se consumă o perioadă de adaptare legată de ieșirea din profesie. Între 70–80 de ani se instalează treptat bătrânețea propriu-zisă, după 80 de ani se intră în bătrânețea avansată, până la 90 de ani, iar după aceea are loc marea bătrânețe.

Familia, legăturile sociale și de muncă sunt necesare bătrânului pentru asigurarea sentimentului de valoare și utilitate a muncii sale, menținerii bunăstării

materiale și psihice, precum și pentru asigurarea sprijinului material, moral, a îngrijirilor generale sau a sănătății.

Îmbătrânirea nu mai este considerată drept ceva de la sine înțeles, progresele în domeniul medicinei și ale nutriției au dovedit că o mare parte din ceea ce se considera odinioară a fi inevitabil în privința îmbătrânirii poate fi contracarat sau încetinit. În medie, oamenii trăiesc până la vârste mult mai înaintate decât în urmă cu un secol.

La Simpozionul de Geriatrie din 1998, din Canada, s-a vorbit de o clasificare a vârstnicilor pe trei grupe de vârstă:

1. 65–74 ani: grupa bătrân-tânăr; aici funcția socială este păstrată, mai ales capacitatea ideatică și activitatea culturală;
2. 75–85 ani: grupa bătrân-matur; există o instabilitate fiziologică, dar și una a funcționalității unor aparate și sisteme, având drept caracteristică marea diversitate individuală; la cei sănătoși, de acum încolo se adaugă o patologie;
3. peste 85 ani: grupa bătrân-bătrân; aceasta a crescut de trei ori, numeric, față de prima grupă, în ultimii 20 de ani.

Simpozionul de Geriatrie de la București, din 1988, a aducea în atenție o altă grupare pe vârste ale bătrâneții:

1. vârsta mijlocie sau de „tranziție”: 40–60 ani;
2. perioada vârstnică: 65–74 ani;
3. bătrânețea: 75–90 ani;
4. longevitatea: peste 90 ani.

În alte clasificări, se consideră longevivi și cei de peste 85 de ani. O altă clasificare, datând din 1988, este următoarea:

1. 65–74 ani: „trecerea spre bătrânețe”, se consideră o perioadă în care este esențială, pentru calitatea vieții, supraviețuirea cuplului; în această etapă medicii spun că este nevoie de un consult medical de aproximativ 40 de minute, în cadrul căruia bolnavul trebuie să se dezbrace singur, astfel încât să se poată observa dificultatea de a se dezbrăca; acum își face apariția tremuraturul mâinilor;
2. 75–85 ani: „bătrânețe medie”, perioadă în care este de remarcat tipul de relații schimbat din cadrul grupei de vârstă și al celor dintre generații; această perioadă este considerată „vârful conflictelor dintre generații”, integrarea socială devenind acum din ce în ce mai puțin accesibilă;

3. peste 85 ani: „marea bătrânețe” (longevitatea); această etapă generează de stări tensionale familiale și subfamiliile; aici relațiile sociale se restrâng la maximum.

În concluzie, distingem:

1. între 55–64 ani: pre-senescența;
2. între 65–74 ani: vârsta a treia;
3. între 75–85 ani: vârsta a patra (bătrânețea medie);
4. peste 85 de ani: condiția de vârstnic, „bătrân” (longeviv).

Perioada vârstnică nu poate fi încadrată, de toate societățile, între anumite limite. În secolul al XIX-lea, bătrânețea era plasată între 50–69 de ani - prima bătrânețe, între 70–84 de ani - doua bătrânețe, iar între 85–100 de ani – a treia bătrânețe. Pentru sociologii americani, bătrânețea presupune un ansamblu format din: perioada imediată pensionării, urmată de retragerea din viața activă, 65–74 de ani, și perioada de după 75 de ani.

Cu toate că morbiditatea și mortalitatea cresc constant cu vârsta, mulți vârstnici pot să se bucure de o viață plină și activă. Proporția acestora scade lent, de la aproximativ 95% la 65 de ani, până la aproximativ 85% la 80 de ani și la 70% sau mai mult la 90 de ani. Aceasta înseamnă că vârsta înaintată nu trebuie să inspire teamă, în majoritatea cazurilor ea fiind o perioadă care permite individului să se bucure din plin de fiecare moment, o perioadă în care aspirațiile nerealizate pot fi atinse.

Societatea de azi îl vede pe vârstnic ca pe un pisălog și un veșnic nemulțumit, uitându-i valoarea și înțelepciunea, faptul că și vârstnicul are dreptul de a-și face planuri de viitor și că nu trebuie să se mulțumească cu puțin, mai ales când a muncit toată viața și nu a fost niciodată client al serviciilor sociale. Cu toate acestea, nu ne este străină imaginea bătrânului așteptând să treacă poștașul pentru a-i aduce pensia.

În tramvai, troleibuz, autobuz, în parc, în magazine, pe stradă; peste tot îi întâlnim. Unii le zic oameni în vârstă, alții bătrâni, iar alții în mai multe feluri deloc politicoase. Din păcate unii îi consideră nefolositori, demodați și ignoră faptul că ei sunt un model și că ne pot da un exemplu obiectiv despre ceea ce este viața.

În viața cotidiană suntem influențați de înfățișarea exterioară a diferitelor persoane cu care avem de-a face; contează culoarea parului, alura corporală, îmbrăcămintea.

Pentru fiecare persoană, termenul de „bătrân“ are o anumită semnificație. Pentru un copil, „bătrân“ este oricine cu vârsta cronologică mai mare de 20 de ani. Adolescentul consideră „bătrân“ orice persoană trecută de 30 de ani, iar o persoană în vârstă de 75 de ani consideră că este bătrân oricine se află la o vârstă mai înaintată decât a sa.

Îmbătrânirea, așa cum se știe, este inevitabilă, implicând o serie de procese care încep încă din momentul concepției.

Imaginea bătrâneții este extrem de diferită chiar în societățile contemporane și ea nu depinde atât de modul cum arată sau se poartă individul, cât de normele sociale care stabilesc cine este și cine nu este bătrân.

Studierea percepției sociale a vârstnicilor presupune determinarea modelelor de percepție pe care diversele categorii sociale le posedă, în legătură cu vârstnicii și surprinderea efectelor sociale pe care le induc aceste modele de percepție. Contextul paradigmatic este oferit pe de o parte de „*teoria etichetării*”, iar cadrul explicativ îl constituie fenomenul social identificat și teoretizat de Robert Merton, cunoscut sub numele de „*profeția autocreatoare*”. Autori precum Kuypers și Bengtson (1973) au lansat ideea că poziția defavorizată a vârstnicilor în societate se datorează în parte acestui fenomen și au vorbit despre *sindromul crizei sociale* la vârstnici. Toți aceștia susțin că în ultimi ani ai vieții se creează un ciclu de evenimente care conduc, în final, la o imagine de sine negativă a vârstnicilor și la un comportament dezadaptat al acestora. Acest ciclu de evenimente a fost denumit *sindromul crizei sociale* și el arată, de fapt, cum anume se auto-instrumentalizează stereotipurile legate de vârstnici. Vârstnicul cărui i se aplică o anumită etichetă tinde treptat să se identifice cu aceasta, lucru care se realizează prin procesul descris mai jos:

- etichetarea vârstnicului cu o anumită trăsătură fizică sau psihică negativă;
- asumarea de către individ a rolului sugerat de această trăsătură;
- dobândirea unor comportamente și atitudini negative, adecvate noului rol;
- pierderea treptată a comportamentelor și atitudinilor neconforme cu acest rol;
- identificarea cu această trăsătură și cu statusul aferent.

Bătrânețea presupune pierderea rolului marital și profesional, acestea nefiind înlocuite cu altele de aceeași importanță. Din această cauză, vârstnicul se confruntă cu o lipsă de norme specifice care să-i ghideze comportamentul și cu lipsa unor

grupuri cu care să se identifice. Nemaivând cu cine să se identifice, se orientează spre exterior încercând să găsească niște puncte de reper, niște certitudini, și astfel se transformă într-o persoană dependentă de sursele externe de etichetare.

Înconjurat de circumstanțe potrivnice, după ce a suferit schimbări drastice în viața sa personală, bătrânul se îndreaptă spre cei mai tineri pentru a obține indicații despre cum ar trebui să reacționeze. Însă chiar faptul că apelează la ceilalți pentru ajutor este interpretat ca fiind un semn sigur al declinului capacităților sale. În acest mod, etichetările exterioare îi sunt cel mai adesea defavorabile bătrânului, pentru că este văzut ca o persoană incompetentă, demodată, fără valoare chiar. Fiind permanent supus acestor etichete, individul adoptă treptat și involuntar rolul desemnat de ele, însușindu-și comportamente adecvate acestora și abandonând atitudinile și conduitele inconsistente cu acest nou rol. Ajunge astfel să se identifice cu aceste definiții sociale stereotipe și care, de cele mai multe ori, nu au o bază reală. Odată ciclul inițiat, concepția negativă a vârstnicilor despre propria persoană se întărește, rezultând noi dificultăți și fiind internalizate din ce în ce mai multe etichete negative. În concluzie, e interesant să găsim stereotipurile din modul în care sunt percepuți bătrânii.

Psihologul american William James considera că imaginea de sine poate fi abordată din două perspective: din perspectiva *conținutului* și ca *proces*. El susținea că atunci când ne orientăm atenția asupra analizei interiorului nostru, putem intra în contact cu personalitatea, cu corpul, cu eul nostru. Aceasta este imaginea de conținut a eului. Dacă această entitate, eul nostru, este percepută de altul, acest altul ne influențează și ajunge să facă parte din noi înșine. Asistăm atunci la un proces de evaluare de sine, ne organizăm prezentarea de sine, ne preocupăm binele altora. Aceste două fațete ale persoanei nu pot fi însă separate. Conținutul eului se prezintă ca o sinteză a evenimentelor care ne-au marcat, ca o autobiografie. Fiecare nouă informație este asimilată și ne îmbogățește. Dar noi primim informațiile selectiv: reținem unele, respingem altele, înregistrăm, organizăm. Acest proces ne orientează spre mediul social, constituie un prilej de a confrunța conținutul nostru cu alte conținuturi.

Imaginea de sine este o construcție socială: ne formăm prin apartenența la un grup social, prin compararea cu alții sau suntem influențați de o situație socială sau de unele personalități din mediul social. Imaginea de sine conține cunoștințe despre trăsăturile noastre de personalitate, despre abilități și priceperi, despre valori,

credințe, motivații, evenimente de viață, relații cu alții care exercită o influență semnificativă. Pentru a descrie imaginea de sine a individului, psihologii mai folosesc termenul de *eu* sau conceptul de *sine*. Termenul de *eu* se referă la capacitatea ființei umane de a acționa și de a reflecta asupra propriilor acțiuni, de a fi cunoscător și cunoscut totodată, de a construi imaginea de sine.

Identitatea nu este numai personală sau numai socială. Ea regrupează subiectivitatea și obiectivitatea, individualul și socialul.

Imaginea de sine este reprezentarea mentală a propriei persoane, o structură organizată de cunoștințe despre sine.

Formarea imaginii de sine parcurge următoarele etape:

- construirea eului, a imaginii subiective despre propria persoană, cu ceea ce considerăm că ne este caracteristic. În această etapă are loc aprecierea proprie asupra imaginii de sine (ne place /nu ne place ceea ce credem despre noi înșine că suntem). Ea depinde de personalitatea individului (două surori gemene au aceleași trăsături fizice, dar una se considera frumoasă, iar cealaltă e nemulțumită de înfățișarea ei. Acest lucru va influența atitudinile față de propria persoană și față de ceilalți. Prima va avea o gândire pozitivă, nevoia de a se remarca; cealaltă va manifesta mai puțină siguranță în relaționare, eventual se va izola);
- conștientizarea judecăților făcute de celălalt asupra propriei persoane care pot sau nu să coincidă cu imaginea construită de noi înșine. Și aceste judecăți pot influența imaginea de sine. Dacă spunem cuiva în mod repetat "ești frumoasă" aceasta va ajunge să creadă acest lucru. Dacă există și fapte care să susțină această idee – de exemplu concursurile de frumusețe - se va transforma în convingere de nezdruccinat;
- raportarea imaginii proprii la judecata celuilalt. Această apreciere poate determina sentimente pozitive sau negative, de mulțumire sau nemulțumire. Suntem influențați de grupurile în care trăim: grupuri primare (familie, colegi de clasă, prieteni) sau secundare (elevii din același liceu). Cele două tipuri de grupuri influențează diferit formarea imaginii de sine. Ele contribuie la socializarea individului.

Imaginea de sine se formează din evoluția și interacțiunea factorilor externi și factorilor interni. Factorii externi se constituie din evenimentele, experiențele și

consecințele ce structurează din exterior imaginea de sine. Există o serie de evenimente care influențează felul în care ne percepem pe noi, felul în care abordăm lumea. Putem suferi intervenția lor directă, trăind consecințele directe ale propriilor acțiuni și participând la evenimente, sau putem învăța indirect, observând comportamentul și rezultatele obținute de alții. Imaginea de sine este influențată și de un alt set de factori: factorii interni, reacțiile interioare ce reprezintă un răspuns la evenimentele externe. Acestea sunt procese concrete care au loc în interiorul nostru și care determină modul în care ne percepem locul în ierarhia acestei lumi și dreptul nostru la ceva mai bun. Factorii interni cuprind lucrurile pe care ni le spunem, lucrurile pe care le credem despre noi înșine, tot dialogul interior care influențează imaginea de sine. Acești factori interni includ și conținutul adevărului personal.

Percepția socială asociată imaginii de sine se referă la ceea ce gândesc ceilalți despre noi (cum arătăm, ne comportăm, cum suntem). Ea trebuie analizată din două perspective: al celui alt despre eu (ca reper pasiv sau activ) și al eului despre părerea celui alt (influența părerii celui alt asupra eului depinde de: gradul de dependență, categoria profesională, nivelul de educație).

Indiferent însă de gradul de înțelegere cu care se raportează societatea la problemele bătrâneții, un lucru este cert: faptul că ultimii ani ai vieții prilejuiesc întâlnirea cu cele mai dificile încercări și crize. Statutul de „persoană vârstnică” implică schimbări drastice și frustrante, uneori în modul de viață al bătrânului. A fi nevoit să trăiești experiența retragerii din majoritatea activităților care dădeau un sens vieții, a fi martor la propriul declin fiziologic și uneori psihic și, mai ales, a înfrunța iminența morții, toate acestea pot obliga individul la reajustări dureroase în modul său de viață.

Elemente de metodologia cercetării

Actualitatea studiului constă în faptul că acesta semnaleză și demonstrează situația persoanelor vârstnice în societate, gradul de respectare a drepturilor acestora în diferite domenii, precum și vulnerabilitatea lor, oferind informații relevante pentru perfecționarea politicilor destinate persoanelor vârstnice.

Scopul principal al acestei cercetării este de a prezenta care sunt percepțiile persoanelor tinere și a celor adulte cu privire la bătrânețe și persoanele vârstnice.

Pentru obținerea informațiilor datelor, studiul a fost realizat prin aplicarea unui chestionar cu 18 întrebări cu răspuns închis, autoadministrat (anchetă prin e-mail), unui număr de 62 persoane din mediul urban (34 de sex masculin și 28 de sex feminin). Primele 15 întrebări au necesitat răspunsuri prin care subiecții și-au exprimat acordul sau dezacordul față de afirmațiile enunțate, iar la ultimele întrebări au optat pentru variantele de răspuns care au considerat că exprimă punctul lor de vedere asupra chestiunii în cauză.

Chestionarul a fost aplicat unui grup de subiecții cu vârste cuprinse între 20 și 60 de ani. Această decizie a fost motivată de faptul că în literatura de specialitate categoria adulți tineri este cuprinsă între 20 de ani și 40 de ani, iar persoanele cu vârste cuprinse între 40 de ani și 60 de ani sunt considerate adulte.

Rezultatele obținute în urma aplicării chestionarelor au fost prelucrate statistic în tabele și grafice, apoi analizate atât cantitativ cât și calitativ pentru a se prezenta percepțiile persoanelor tinere și adulte cu privire la bătrânețe și persoanele vârstnice.

Rezultate și interpretări

Problemele sociale ale persoanelor vârstnice, statutul lor social, relațiile cu alte grupe de vârstă sunt teme de actualitate pentru cercetare în scopul cunoașterii problemelor ce țin de stratificarea populației pe grupe de vârstă și a relațiilor inter-generaționale. Studiarea percepției sociale asupra bătrâneții și a atitudinii față de persoanele vârstnice presupune determinarea modelelor pe care diverse categorii sociale le dezvoltă și le adoptă, dar și estimarea unor efecte sociale pe care aceste modele le induc.

Evoluțiile recente în dezvoltarea populației accentuează necesitatea atenției asupra modului în care persoanele în vârstă sunt percepute și tratate, având drept scop reducerea ageismului¹, atitudinilor negative, discriminării și maltratării persoanelor în vârstă.

Raportarea societăților la problematica persoanelor vârstnice este diferită și este determinată de structura socio-demografică, nivelul economic și cel cultural. Din perspectivă socială și culturală, modalitatea de abordare a fenomenului îmbătrânirii este determinată de mentalitățile și modelele sociale de raportare la vârsta a treia.

În prezentul studiu, instrumentul de cercetare a cuprins o serie de enunțuri care acoperă o gamă largă a afirmațiilor cu privire la percepția situației vârstnicilor în societate de către persoanele tinere și adulte. Luate împreună acestea formează un sistem de idei, valori și obiceiuri ce caracterizează poziția vârstnicilor în societate. O analiză referitoare la atitudinea față de îmbătrânire și persoanele vârstnice presupune o abordare multidimensională, implică traiectorii divergente pentru diferite aspecte ale vieții și include atât aspecte pozitive, cât și negative, reflectând atât o constatare obiectivă a modificărilor aduse de înaintarea în vârstă, cât și viziunile subiective asupra bătrâneții și persoanelor vârstnice.

Rezultatele prezentei cercetări evidențiază percepțiile tinerilor și adulților chestionați, cu vârste cuprinse între 20-60 de ani, referitor la vulnerabilitatea și riscul excluziunii sociale a vârstnicilor.

¹ Ageism – discriminarea persoanei în baza vârstei acesteia.

Deși o bună parte din respondenți afirmă importanța rolului generației înaintate, susținând că: "datorită experienței lor, vârstnicii sunt utili societății" (90%), "garantează păstrarea valorilor tradiționale în societate" (85%) și "generațiile următoare ar putea profita de prezența, cunoștințele și experiența vârstnicilor" (85%), totuși se constată și prezența unor aprecieri negative și discriminatorii aceștia fiind catalogați drept "conservatori și cu o atitudine negativă față de inovații, schimbări în viață" (85%).

Tabelul 1. Repartizarea răspunsurilor cu privire la statutul social al vârstnicilor în societate

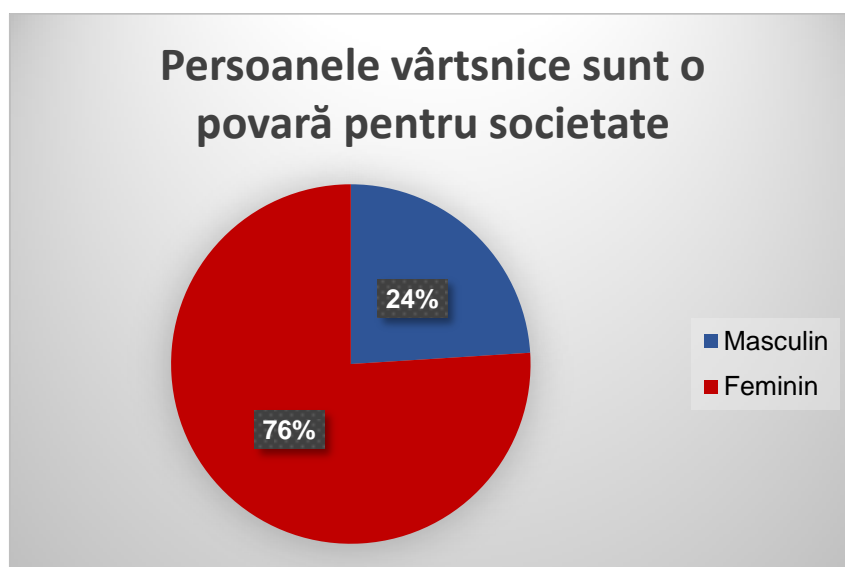
Sunteți de acord sau nu cu următoarele afirmații: ...?	Da	Nu
Datorită experienței lor, vârstnicii sunt utili societății.	90%	10%
Vârstnicii garantează păstrarea valorilor tradiționale în societate.	85%	15%
Generațiile următoare ar putea profita de prezența, cunoștințele și experiența vârstnicilor.	85%	15%
Societatea trebuie să țină cont de drepturile vârstnicilor.	85%	15%
Societatea trebuie să țină cont de problemele vârstnicilor.	85%	15%
Vârstnicii sunt o povară pentru societate.	29%	71%
Vârstnici sunt conservatori și au o atitudine negativă față de inovații, schimbări în viață.	85%	15%

În plus, circa o treime din respondenți consideră că "vârstnicii sunt o povară pentru societate" (29%). Totodată, în rândurile femeilor proporția respondenților care

împărtășesc această opinie este mai mare (76%), decât în rândurile bărbaților (24%). De asemenea, se evidențiază opiniile răspândite cu privire la conservatismul persoanelor vârstnice, atitudinea negativă a acestora față de inovații și schimbări în viață (85% - da și 15% - nu). Cu toate acestea, majoritatea covârșitoare a respondenților sunt de părere că "societatea trebuie să țină cont de drepturile vârstnicilor" (85%) și "de problemele lor" (85%), ceea ce demonstrează conștientizarea situației actuale a persoanelor în vârstă și necesitatea de a întreprinde unele măsuri eficiente de ameliorare a acesteia.

Pe baza celor expuse mai sus, putem afirma că, în afara aspectului de ordin economic (vârstnicii sunt o povară pentru societate), atitudinile față de vârstnici sunt în general pozitive și de susținere.

Fig. 1. Ponderea tinerilor și adulților (20-60 ani) de sex masculin și feminin care consideră persoanele vârstnice o povară pentru societate

Analiza diferențiată în funcție de sexul respondentului a relevat faptul că în proporție de 76% din totalul respondenților care au declarat că persoanele vârstnice sunt o povară, sunt femeile și doar 24% sunt bărbați. Am putea da o interpretare acestui rezultat prin prisma faptului că în societatea românească se păstrează modelul tradițional de îngrijire a vârstnicilor în cadrul familiei, sarcină care le revine preponderent femeilor. O implicare mai activă a autorităților pentru programe de suport și îngrijire, ar degreva femeile active de această "povară" și atitudinea ar fi una pozitivă ca răspuns.

Evaluarea aspectelor referitoare la situația persoanelor vârstnice în societate urmărind o serie de afirmații furnizate respondenților a condus la rezultatele evidențiate în Tabelul 2.

Tabelul 2. Evaluarea aspectelor referitoare la situația persoanelor vârstnice în societate

Sunteți de acord sau nu cu următoarele afirmații: ...?	Da	Nu
În general, persoanele vârstnice sunt tratate corect și egal.	53%	47%
În general, persoanele vârstnice sunt tratate cu demnitate și respect.	50%	50%
Persoanele vârstnice au acces la facilități medicale sau tratament medical.	79%	21%
Persoanele vârstnice se confruntă cu izolarea socială, de exemplu cei care trăiesc singuri, fără a comunica cu familia sau prietenii.	47%	53%
Persoanele vârstnice se confruntă cu violența și/sau abuzul (din partea altora).	69%	31%
Persoanele vârstnice sunt discriminate din cauza vârstei lor (de exemplu, le este refuzat tratamentul medical, un împrumut sau un loc de muncă).	61%	39%
Guvernul, cât și autoritățile locale, tratează în mod serios necesitățile persoanelor vârstnice.	48%	52%
Persoanele vârstnice sunt informate și își cunosc drepturile.	35%	65%

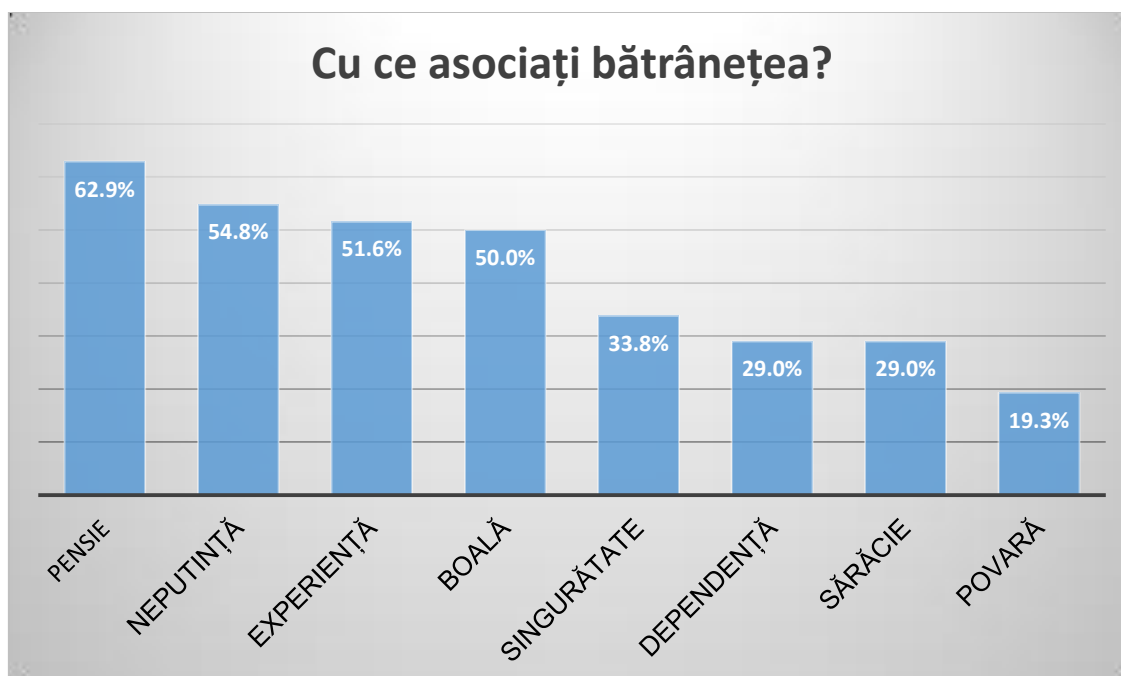
Astfel, aproape o jumătate din respondenți nu sunt de acord că persoanele vârstnice "sunt tratate corect și egal" (47%), "sunt tratate cu demnitate și respect"

(50%), sau că "guvernul, cât și autoritățile locale tratează în mod serios necesitățile persoanelor vârstnice" (52%).

Potrivit rezultatelor studiului, populația tânără și adultă (20-60 ani) conștientizează multitudinea problemelor ce confruntă generația în vârstă, printre acestea cu incidență mai mare s-au enunțat: accesul redus la facilitățile medicale sau tratament medical (21%), vulnerabilitatea în fața violenței și abuzului din partea altora (31%), izolarea socială a vârstnicilor singuratici (31%), discriminarea pe motiv de vârstă (39%), precum și gradul scăzut de informare și cunoaștere a drepturilor proprii de către vârstnici (65%).

Vulnerabilitatea persoanelor vârstnice se manifestă în prevalența stereotipurilor negative cu privire la bătrânețe, la majoritatea respondenților de vârstă tânără și adultă această etapă a vieții asociindu-se cu pensia (62,9%), neputința (54,8%), experiența (51,6%), boala (50%), singurătatea (33,8%), dependența (29%), sărăcia (29%) și povara (19,3%). Astfel se poate observa că cei mai mulți dintre respondenți au opinii negative despre bătrânețe și persoane vârstnice (Fig. 2).

Fig. 2. Principalele caracteristici ale bătrâneții în opinia tinerilor și adulților (20-60 ani)

O caracteristică importantă a percepțiilor generale cu privire la bătrânețe și persoanele vârstnice prezintă determinarea limitelor de vârstă de la care se începe

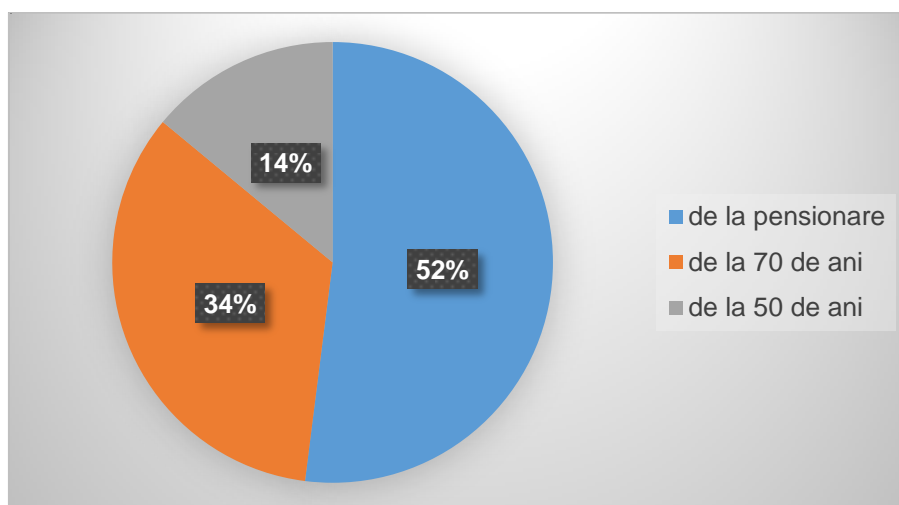
bătrânețea, ceea ce în mare măsură reflectă atât atitudinea și percepția ciclului de viață al individului, cât și aprecierea rezervelor funcționale și mentale ale indivizilor de vârstă diferită, care, la rândul său, prezintă o reflectare a condițiilor economice și sociale, inclusiv a condițiilor de acordare a protecției sociale și a asigurărilor sociale, a mediului înconjurător, a gradului de satisfacere a necesităților materiale și spirituale etc. În plus față de acestea, în societatea contemporană, o importanță deosebită au căpătat o serie de factori subiectivi, cum ar fi comportamentul autoprotector, deprinderile nocive, bolile cronice.

Conștientizarea vârstei fiziologice este determinată de aprecierea stării de sănătate a persoanelor de vârstă respectivă, precum și a modificărilor observate, ceea ce prezintă într-un fel o măsură a gradului de îmbătrânire sau "deteriorării funcționale" ca rezultat al vârstei calendaristice, caracteristicilor individuale, dar și al stilului de viață. La nivelul percepției individuale, îmbătrânirea poate fi definită ca momentul din care persoana se etichetează ca fiind bătrână, o stare exprimată /conștientizată fie prea devreme, fie prea târziu.

Îmbătrânirea socială este o sinteză a tuturor reprezentărilor cu privire la vârstă și reflectă poziția acestei categorii de populație în societate, totalitatea drepturilor și obligațiilor față de persoanele vârstnice, natura relațiilor cu ceilalți, inclusiv cu cei mai apropiați. De regulă, percepția socială a bătrâneții este determinată și de gradul de îmbătrânire demografică a populației. Cu cât mai înalt este nivelul de îmbătrânire a populației, cu atât mai mult vârsta asociată cu bătrânețea se deplasează spre vârstele mai mari.

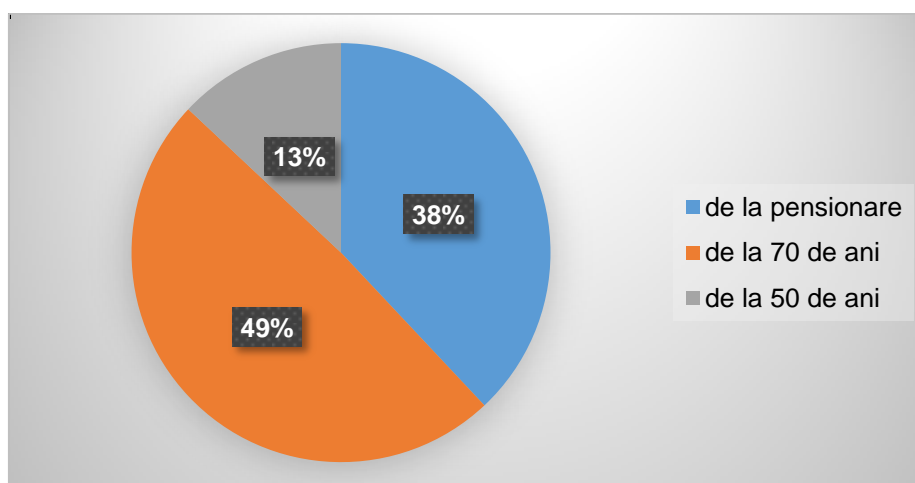
Reprezentările tinerilor și adulților cu privire la limitele cronologice ale bătrâneții, pe de o parte, poartă amprenta mediatizării problemei îmbătrânirii populației în societate, prezentarea acesteia în mass-media, unde creșterea numărului și proporției persoanelor în vârstă de 60 de ani și peste este tratată preponderent ca o problemă socială, o presiune economico-financiară, iar pe de altă parte, reflectă nivelul scăzut al condițiilor de trai, al speranței de viață în vârste adulte (de exemplu pentru cei care consideră că bătrânețea începe de la vârsta de 50 de ani – 14% din totalul răspunsurilor date de persoanele chestionate). Conform rezultatelor cercetării (Fig. 3), fiecare al doilea respondent asociază bătrânețea cu vârsta pensionării, diferențele în răspunsuri după sexul celor chestionați fiind evidențiate conform rezultatelor din Fig. 4 și 5.

Fig. 3. Opinia tinerilor și adulților (20-60 ani) privind vârsta de la care începe bătrânețea

Respondenții de sex masculin asociază începutul bătrâneții cu vârsta de 70 de ani într-o proporție mai mică - 49%. Apoi în ordinea opțiunilor respondenților de sex masculin debutul bătrâneții este marcat de vârsta pensionării și de la 50 de ani: 38% și respectiv 13%. (Fig.4)

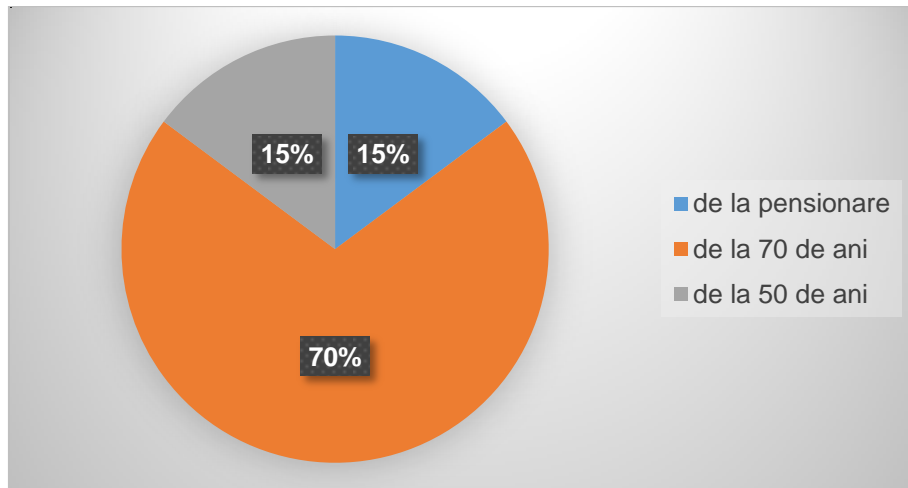
Fig. 4. Opinia tinerilor și adulților de sex masculin (20-60 ani) privind vârsta de la care începe bătrânețea

În percepția populației respondenților de sex feminin, pragul de vârstă asociat debutului bătrâneții este deplasat spre vârste mai înaintate, 70% consideră că

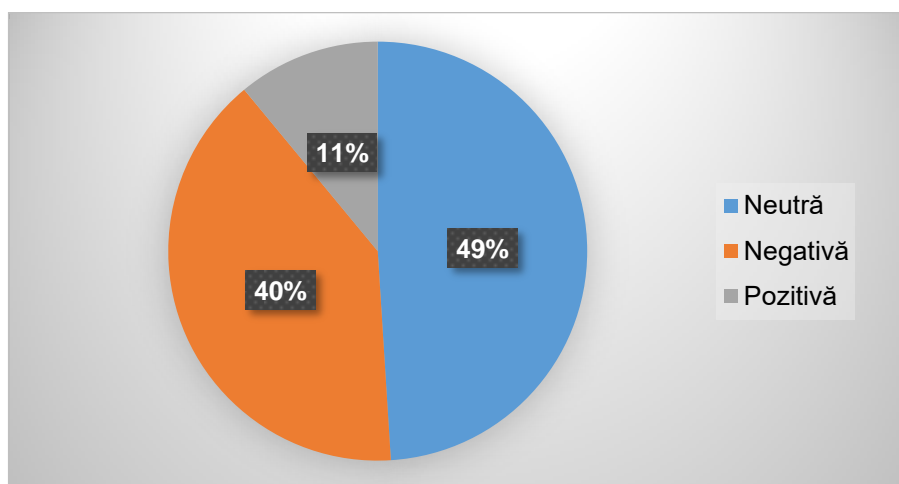
bătrânețea începe la vârsta de 70 de ani, iar 15% la vârsta de pensionare sau de la 50 ani. (Fig.5)

Fig. 5. Opinia tinerilor și adulților de sex feminin (20-60 ani) privind vârsta de la care începe bătrânețea

Reflecțiile asupra sentimentelor provocate de gândul la bătrânețe ca stare la care vor ajunge evocă teamă, îngrijorare, alertă și neliniște. De altfel, 40% din respondenții tineri și adulți (20-60 ani) manifestă o atitudine negativă față de această etapă a vieții. Fiind o etapă din viață, la care ajungi inevitabil, fiecare al doilea respondent prezintă o atitudine neutră față de bătrânețe (49%). Și cei mai puțini dintre respondenți, în proporție de 11%, privesc bătrânețea ca o etapă pozitivă, plină de experiențe din care poți învăța. (Fig.6)

Fig. 6. Atitudinea tinerilor și adulților față de bătrânețe

Analiza diferențiată în funcție de sexul respondentului a relevat faptul că femeile privesc bătrânețea ca o etapă negativă într-o proporție mai mare (70%), față de bărbați (46%). Însă diferența semnificativă de opinie dintre cele două genuri se regăsește în faptul ca niciun respondent de sex feminin nu percepe bătrânețea ca o etapă pozitivă față de bărbați care în proporție de 17% sunt optimiști în această privință. De altfel, 37% din respondenții de sex masculin au o viziunea neutră asupra bătrâneții, situându-se ca proporție apropiată de cei de sex feminin (30%). (Fig. 7 și 8)

Fig. 7. Atitudinea tinerilor și adulților de sex masculin față de bătrânețe

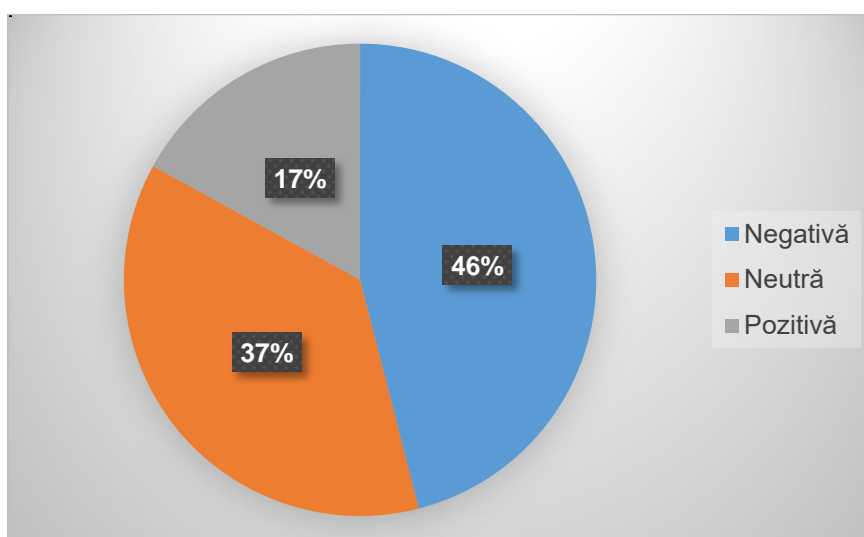
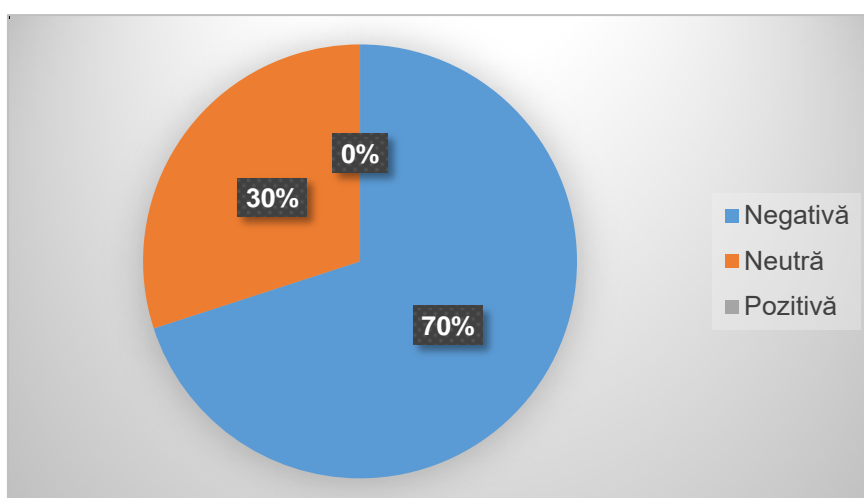

Fig. 8. Atitudinea tinerilor și adulților de sex feminin față de bătrânețe

Concluzii și propuneri

Scăderea capacităților și a autonomiei persoanelor vârstnice declanșează o serie de consecințe atât individuale, cât și pentru întreaga societate, ce se raportează în special la creșterea costurilor directe de îngrijire a sănătății vârstnicilor, identificarea victimelor și formarea cadrelor specializate, precum și a costurilor indirecte asociate cu pierderea de capital social și diminuarea capacității persoanelor de a contribui productiv în societate.

Stereotipurile, ce reprezintă persoanele în vârstă ca o povară pentru societate, creează un teren fertil pentru tratamentele rele ale acestor persoane. Atitudinea negativă față de bătrânețe poate fi inerentă chiar autopercepției vârstnicului, iar ca urmare a subestimării, comportamentul nerespectuos față de sine din partea celorlalți poate să pară ca ceva normal.

Ca o provocare în contextul procesului de îmbătrânire, la nivel de politici, acțiunile se cer a fi orientate în amplificarea cooperării între actorii sociali ce se raportează direct și indirect la problemă, precum guvernul, societatea civilă, sectorul de sănătate și de îngrijire, școlile și alte instituții de învățământ, mass-media și fiecare membru al comunității. Este importantă creșterea gradului de promovare a independenței, demnității și participării egale a vârstnicilor în societate.

Înaintarea în vârstă este văzută preponderent din perspective negative, respectiv, accentuarea inutilității fiind larg răspândită în societate cu un impact semnificativ asupra bunăstării și atitudinilor față de persoanele vârstnice. Aceste stereotipuri determină în mare măsură relațiile și activismul social, atitudinea față de prelungirea activității profesionale după pensionare și utilizarea capacităților și abilităților, a drepturilor și responsabilităților. Atitudinea negativă existentă cu privire la bătrânețe și persoanele vârstnice acționează, în special, în afara familiei, nu se manifestă într-un mod agresiv, ci mai degrabă în referirea vârstnicilor la categoria de "potențial epuizat" prin practica ignorării sociale.

În cele mai multe cazuri, veniturile scăzute, posibilitățile reduse de a continua activitatea de muncă, starea sănătății nesatisfăcătoare reprezintă un obstacol

important pentru îmbătrânirea activă, prelungirea autonomiei vârstnicilor și valorificarea potențialului lor fizic și intelectual, ceea ce în condițiile creșterii continue a numărului și proporției persoanelor vârstnice în structura populației va spori semnificativ cheltuielile statului pentru protecția și asistența socială a vârstnicilor.

Rezultatele acestui studiu permit formularea următoarelor propuneri pentru a îmbunătăți percepția socială a persoanelor vârstnice de către tineri și adulți:

- promovarea pe scară largă a atitudinii pozitive față de vârstnici și formarea unei imagini noi a acestora, definindu-i ca parte activă a populației care concentrează o proporție semnificativă a potențialului socioeconomic și cultural; perceperea vârstnicilor ca parteneri egali, capabili să participe în rezolvarea problemelor care îi privesc;
- implicarea largă a tuturor actorilor sociali (instituțiile de învățământ, mass-media, societatea civilă etc.) în promovarea tradițiilor și a atmosferei de respect față de generația vârstnicilor, canalizarea energiei și a experienței acesteia într-o direcție constructivă;
- dezvoltarea programelor școlare și activităților de voluntariat (de exemplu, din experiența pozitivă a altor țări din Uniunea Europeană instituirea în curriculumul școlar a unor subiecte precum "imagini ale bătrâneții; o societate pentru toate vârstele; societatea în proces de îmbătrânire") care au drept scop facilitarea comunicării inter-generaționale și sprijinirea tinerei generații pentru a înțelege situația altor generații și a propriului lor viitor. Acest lucru presupune învățarea reciprocă, angajamentul și participarea la mai multe niveluri în școli, familii și comunitate;
- facilitarea schimbului inter-generațional de resurse și idei pentru sporirea solidarității, înțelegerii și cooperării între generații. Pentru consolidarea stereotipurilor pozitive ale bătrâneții și ale persoanelor vârstnice trebuie promovat și aplicat dialogul social bazat pe programe comunitare (în școli de-a lungul vieții educative, prin campanii publice, în colaborare cu societatea civilă și cu mass-media ș.a.) cu o viziune echilibrată asupra diferitelor categorii de vârstă ale populației și cu o conștientizare mai profundă a diferențelor de experiență avute de-a lungul vieții;

- dezvoltarea viziunii corecte a agenților media privind "vârstnicii", "îmbătrânirea populației", "bătrânețe", deoarece mass-media este un actor important în formarea percepțiilor cu privire la vârstă. Se impune favorizarea comunicării pe această temă prin creșterea profesionalismului reprezentanților mass-mediei, stimulând dezvoltarea unor proiecte media relevante;
- asigurarea accesului la servicii sociale a persoanelor vârstnice expuse riscului de excluziune socială; dezvoltarea serviciilor de îngrijire la domiciliu și a altor servicii alternative;
- introducerea unor facilități în vederea promovării și stimulării îngrijirii la domiciliu a persoanelor vârstnice;
- dezvoltarea rețelei naționale de medici geriatri care să realizeze, alături de asistentul social, evaluarea socio-medicală a persoanelor vârstnice;
- motivarea organizațiilor neguvernamentale să dezvolte unități de asistență socială pentru persoanele vârstnice cu fonduri proprii sau în parteneriat public-privat;
- prelungirea vieții economice active prin aplicarea unor măsuri de îmbunătățire a condițiilor de muncă adaptate persoanelor vârstnice, o mai bună gestionare a îmbătrânirii și promovarea capacității de muncă de-a lungul întregii vieți active a unei persoane;
- dezvoltarea centrelor de voluntariat pentru persoanele vârstnice la nivel comunitar, încurajarea activității de voluntariat prin diferite recompense și facilități.

Persoanele vârstnice sunt membri valoroși ai familiilor și comunităților din care fac parte. Pentru o mai bună valorificare a capitalului uman prezent în societate, vârstnicii trebuie să fie apreciați pozitiv pentru contribuția pe care o aduc. Îmbătrânirea trebuie abordată ca o perioadă a noilor oportunități, drepturile persoanelor vârstnice trebuie promovate, iar atitudinea negativă, precum și comportamentul discriminatoriu și abuziv față de vârstnici trebuie anihilat. Realizarea acestor obiective este determinată, în mare măsură, de consolidarea eforturilor tuturor actorilor sociali (autoritățile publice centrale și locale, mass-media, biserica, societatea civilă etc.) și coordonarea activităților acestora.

Cercetarea de față a scos în evidență că doar prin cooperarea tuturor actorilor sociali și prin educarea continuă a populației, expunând-o repetat și la diferite niveluri de socializare (de la ciclul preșcolar, școlar, universitar), inclusiv prin mass-media la adevărul despre procesul de îmbătrânire, categoria vârstnicilor va deveni, firesc, un pilon de stabilitate de care societatea va putea beneficia atât din punct de vedere financiar, cât și social. Numai astfel îmbătrânirea va putea să aibă o imagine pozitivă și să reprezinte o etapă firească a vieții obligatorie a existenței umane, căreia trebuie să i se asigure o desfășurare demnă, plină de respect, ferită de griji și de boli, spre a fi bine suportată și, eventual valorificată în folosul familiei și al societății

Este necesar să facem cu toții eforturi pentru îmbunătățirea situației deoarece aceste persoane vârstnice sunt părinții și bunicii noștri, sunt tinerii de ieri, așa cum noi, tinerii de azi, suntem vârstnicii de mâine.

Bibliografie

- MOLDOVEANU, Monica (2011). *Geriatric si geropatologie pentru asistenți medicali*, București, Editura All, Cap. I, p. 7-26;
- POPA, Adela “Percepția socială asupra vârstnicilor între obiectivitate și distorsiune. Studiu exploratoriu”, în *Revista calitatea vieții*, XII, nr. 1-4 (2000), p. 91-100;
- RĂDULESCU, Sorin (1994). *Sociologia vârstelor*, București, Editura Hyperion;
- SĂHLEANU, Victor (1971). *Omul și îmbătrânirea*, București, Editura Enciclopedică;
- ȘCHIOPU, Ursula; VERZA, E. (1997). *Psihologia vârstelor. Ciclurile vieții*, București, Editura Didactică și Pedagogică;

CHESTIONAR

Vă rugăm să completați chestionarul de mai jos încercuind varianta de răspuns corespunzătoare opiniei dumneavoastră. Vă mulțumim!

1. În general persoanele vârstnice sunt tratate corect și egal
 - a) De acord
 - b) Nu sunt de acord

2. În general persoanele vârstnice sunt tratate cu demnitate și respect
 - a) De acord
 - b) Nu sunt de acord

3. Persoanele vârstnice au acces la facilitățile medicale sau tratament medical
 - a) De acord
 - b) Nu sunt de acord

4. Persoanele vârstnice se confruntă cu violență și/sau abuz din partea celorlalți
 - a) De acord
 - b) Nu sunt de acord

5. Persoanele vârstnice se confruntă cu izolarea socială, de exemplu cei care locuiesc singuri, fără a comunica cu familia sau prietenii
 - a) De acord
 - b) Nu sunt de acord

6. Persoanele vârstnice sunt discriminate din cauza vârstei lor (de exemplu le este refuzat tratamentul medical, un împrumut sau un loc de muncă)
 - a) De acord
 - b) Nu sunt de acord

7. Guvernul, cât și autoritățile locale, tratează în mod serios necesitățile persoanele vârstnice
- a) De acord
 - b) Nu sunt de acord
8. Persoanele vârstnice sunt o povară pentru societate
- a) De acord
 - b) Nu sunt de acord
9. Persoanele vârstnice sunt informate și își cunosc drepturile
- a) De acord
 - b) Nu sunt de acord
10. Datorită experienței lor, vârstnicii sunt încă utili societății
- a) De acord
 - b) Nu sunt de acord
11. Vârstnicii garantează păstrarea valorilor tradiționale în societate
- a) De acord
 - b) Nu sunt de acord
12. Generațiile următoare ar putea beneficia de prezența, cunoștințele și experiența persoanelor vârstnice
- a) De acord
 - b) Nu sunt de acord
13. Societatea trebuie să țină cont de drepturile persoanelor vârstnice
- a) De acord
 - b) Nu sunt de acord
14. Societatea trebuie să țină cont de problemele persoanelor vârstnice
- a) De acord
 - b) Nu sunt de acord

15. Vârstnici sunt conservatori și au o atitudine negativă față de inovații, schimbări în viață

- a) De acord
- b) Nu sunt de acord

16. Cu care din afirmațiile de mai jos asociați bătrânețea

- a) Neputință
- b) Singurătate
- c) Experiență
- d) Dependență
- e) Povară
- f) Discriminare
- g) Bunăstare
- h) Independență
- i) Sărăcie
- j) Boală
- k) Pensie
- l) Cu toate din cele de mai sus

17. La ce vârstă considerați că începe bătrânețea

- a) de la 50 de ani
- b) de la pensionare
- c) de la 60 de ani
- d) de la 70 de ani
- e) de la 80 de ani

18. Care este atitudinea dvs. față de bătrânețe

- a) pozitivă – este o etapă plină de experiențe din care poți învăța
- b) neutră – este o etapă a vieții pe care o vom trăi cu toții
- c) negativă – este o etapă când apar diverse probleme (de sănătate, financiare, etc)

Date socio-demografice:

1. Sexul:

Masculin	
Feminin	

2 . Vârsta:

1	20-30	
2	30-40	
3	40-50	
4	50-60	